

STRESZCZENIE

Słowa kluczowe:

„Bartnik Postępowy” (1875-1939); czasopisma pszczelarskie 19-20 w.; czasopisma ogrodnicze 19-20 w.; Teofil Ciesielski; Władysław de Préval; Leonard Weber; towarzystwa pszczelarskie (zabór pruski); towarzystwa pszczelarskie (zabór rosyjski); towarzystwa pszczelarskie (zabór austriacki)

Rola „Bartnika Postępowego” (1875-1939) w rozwoju i popularyzacji wiedzy fachowej w Polsce

Przedmiotem opracowania jest „Bartnik Postępowy”, jedno z najstarszych i najdłużej ukazujących się polskich czasopism pszczelarskich, wydawane we Lwowie w latach 1875-1939 (z przerwami w czasie zawirowań wojennych). Podstawę źródłową stanowi 61 roczników, tj. 639 zeszytów czasopisma, rozproszonych w zasobach polskich bibliotek naukowych. Wykorzystano także źródła osobiste pochodzące ze zbiorów prywatnych. Czasopismo miało charakter popularnonaukowy.

Analiza piśmiennictwa naukowego z zakresu historii prasy polskiej oraz prac omawiających historię pszczelarstwa i dzieje oświaty pszczelarskiej wykazała nieznaczne zainteresowanie badaczy „Bartnikiem Postępowym”. Poświęcono mu zaledwie kilka publikacji prezentujących skrótowo jego stronę formalną oraz fragmentaryczną analizę funkcji spełnianych przez ten periodyk. Stan badań wykazał, że czasopismem interesowali się głównie bibliografowie, historycy nauk przyrodniczych, regionaliści i praktycy.

W dysertacji przedstawiono kształtowanie się polskiego czasopiśmiennictwa pszczelarskiego w kontekście rozwoju towarzystw pszczelarskich, uwzględniając rys historyczny tych organizacji w trzech zaborach, zwłaszcza w Galicji. W pracy przypomniano tytuły dzieł z dorobku pionierów polskiego pszczelarstwa, wykazano obecność tematyki pszczelarskiej na łamach periodyków zainteresowanych sprawami gospodarki, rolnictwa, ekonomii, przemysłu i handlu, a także pism społeczno-kulturalnych; wskazano, które placówki oświatowe w sposób szczególnie wpłynęły na rozwój specjalistycznej wiedzy z zakresu pszczelarstwa. Specyfikę i problematykę czasopisma „Bartnik Postępowy” rozpatrywano w dwóch wyraźnie odrębnych okresach egzystencji periodyku, rozdzielonych przez wydarzenia I wojny światowej.

W rozdziale pierwszym (*Towarzystwa rolnicze i pszczelarskie Galicji w XIX wieku na tle podobnych organizacji w innych zaborach*) przedstawiono towarzystwa rolnicze i pszczelarskie przede wszystkim w Galicji Wschodniej, ale – dla pełnego obrazu - wskazując jednocześnie podobne organizacje w pozostałych dwóch zaborach. Uwzględniono różnice polityczne, mające wpływ na ich powstawanie i działalność.

W rozdziale drugim (*Rozwój wiedzy fachowej i jej wpływ na kształtowanie się pierwszych czasopism pszczelarskich w Polsce w XIX wieku*) omówiono rozwój wiedzy fachowej i jej wpływ na kształtowanie się pierwszych czasopism pszczelarskich w Polsce, w XIX w.

W rozdziale trzecim (*„Bartnik Postępowy. Pismo poświęcone pszczelnictwu i ogrodnictwu” 1875-1939*) skupiono się na genezie czasopisma i roli, jaką w niej odegrał Teofil Ciesielski, pszczelarz, botanik i społecznik, aktywny działacz organizacji pszczelarskich (Galiczyjskie Towarzystwo Pszczelniczo-Ogrodnicze we Lwowie, Zjednoczone Galicyjskie Towarzystwo dla Ogrodnictwa i Pszczelnictwa),

autor cennych prac naukowych z zakresu literatury fachowej. Przeanalizowane zostały także koncepcje programowe, zasady wydawania i finansowania „Bartnika Postępowego”, prace administracyjne. Przedstawiono instytucje sprawcze, składy redakcji, sposoby pozyskiwania wsparcia finansowego dla periodyku. Dążąc do określenia wartości czasopisma dla informacji naukowej określono jego strukturę ujawniając jej stosunkowo niewielką zmienność w pierwszym okresie wydawniczym (do roku 1914) oraz duże zróżnicowanie nazewnictwa działów merytorycznych, a także rubryk, w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Czasopismo, chociaż mało urozmaicone edytorsko, zawierało jednak szereg ilustracji w postaci czarno-białych rysunków, fotografii, wykresów i tabel. Dążąc do określenia znaczenia badanego czasopisma w procesie przekazywania informacji należało zebrać dane dotyczące dorobku autorów oryginalnych artykułów publikowanych w „Bartniku Postępowym”. Wsparcie merytoryczne periodyk zyskał bowiem dzięki dobrze wykształconym specjalistom przygotowanym do popularyzowania wiedzy fachowej m.in. z dziedziny pszczelarstwa, sadownictwa, warzywnictwa, kwiaciarstwa, gleboznawstwa, rolnictwa. Analiza danych zawartych w materiałach źródłowych i opracowaniach, pozwoliła na sformułowanie stwierdzenia, że z czasopismem współpracowała ówczesna elita umysłowa: profesorowie, lekarze, aptekarze, nauczyciele i kierownicy placówek oświatowych, inżynierowie i wynalazcy, księża, instruktorzy oraz wybitni działacze pszczelarscy. Autorzy reprezentowali wszystkie dzielnice rozbiorowe, z których najliczniejszą grupę stanowili przedstawiciele Galicji Wschodniej.

W obszernym rozdziale czwartym (*Stosowane przez czasopismo sposoby popularyzowania wiedzy fachowej*) omówiono stosowane przez Redakcję sposoby popularyzowania wiedzy. Wyodrębnione rodzaje informacji to: artykuły naukowe i popularnonaukowe, informacje o działalności stowarzyszeń pszczelarskich i ogrodniczych, sprawozdania, protokoły i referaty ze zjazdów, przeglądy krajowych oraz zagranicznych czasopism pszczelarskich i ogrodniczych, informacje o nowościach wydawniczych oraz recenzje, spisy bibliograficzne, informacje biograficzne, sprawozdania pszczelarzy, informacje o bieżących pracach w pasiece i ogrodzie, informacje skierowane do początkujących pszczelarzy, zestawienia statystyczne, informacje handlowe, listy do Redakcji, spisy współpracowników.

Chcąc określić wartość merytoryczną czasopisma, zawarte na jego łamach artykuły podzielono tematycznie z wykorzystaniem Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej. W całym okresie funkcjonowania periodyku najwięcej prac traktowało o hodowli pszczół i pszczelarstwie. W zakres tematyczny „Bartnika Postępowego” wchodziły również sadownictwo i ogrodnictwo oraz jedwabnictwo, co potwierdziło przynależność „Bartnika Postępowego” do grupy czasopism reprezentujących nauki rolnicze. W czasopiśmie odnotowano także prace dotyczące szeroko rozumianej historii nauki, nauk społecznych, przyrodniczych czy z zakresu sztuki.

Informacje o działalności stowarzyszeń pszczelarskich i ogrodniczych dostarczały sprawozdania z prac organizacji galicyjskich oraz ich oddziałów, ale również z terenów pozostałych zaborów, ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski. Sprawozdawcza rola czasopisma polegała na publikacji zestawień finansowych, protokołów i referatów ze zjazdów. Na łamach „Bartnika Postępowego” dokonywano przeglądu krajowych oraz zagranicznych czasopism pszczelarskich i ogrodniczych. Analizę zawartości łącznie 106 uwzględnionych tytułów periodyków czytelnicy zawdzięczali nielicznemu gronu współpracowników, fachowców-poliglotów. Różny stopień szczegółowości posiadały informacje o nowościach wydawniczych oraz recenzje książek, broszur, pamiętników i notatników pasiecznych.

Zestaw krajowych dzieł kształtujących poglądy i umiejętności pszczelarzy znacznie okazałej prezentował się w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Spisy bibliograficzne czasopismo zamieszczało zaledwie

trzykrotnie jednak propagowało opracowanie bibliografii dziedzinowej poświęconej pszczelarstwu i wydało ją w serii „Biblioteki Redakcji Bartnika Postępowego”; brało też czynny udział w jej uzupełnianiu. Na łamach periodyku publikowano informacje biograficzne, takie jak zyciorysy (również osób żyjących), wspomnienia pośmiertne czy nekrologi. Efektem własnych, amatorskich, rzadziej zawodowych doświadczeń były przesyłane do redakcji czasopisma sprawozdania pszczelarzy. Opisy zawierające przebieg pogody, sposób gospodarowania, stan pasieki, dotyczyły konkretnego okresu czasu oraz miejsca i stanowiły cenny materiał porównawczy. Popularyzowana w ten sposób wiedza specjalistyczna była również kierowana do początkujących pszczelarzy. Czytelnicy „Bartnika Postępowego” otrzymywali za jego pośrednictwem zestawienia danych statystycznych, które stanowiły materiał dowodowy i ilustracyjny dla artykułów, korespondencji, sprawozdań czy doniesień z konferencji oraz wystaw. Był to bardzo cenny materiał poznawczy, a także porównawczy. Treści z zakresu chowu i hodowli pszczół, produkcji roślinnej, rachunkowości towarzystw, organizacji oraz gospodarstw, meteorologii, produktów pochodzących z hodowli zwierząt gospodarskich przybierały często czytelną formę tabel i wykresów. Dane o aktualnych cenach, reklamy producentów i hodowców, oferty usług, anonse czasopism, pojawiały się stale ze zmiennym nasileniem w różnych miejscach periodyku. Kierowane do Redakcji listy oraz otrzymywane przez czytelników odpowiedzi dostarczały informacji przydatnych zarówno wydawcy jak i odbiorcom. Spisy współpracowników sporządzane rokrocznie przez Redakcję, służyły sprawnemu wyszukiwaniu treści z dorobku poszczególnych autorów.

Chcąc ostatecznie odpowiedzieć na pytania dotyczące społecznego i gospodarczego oddziaływania „Bartnika Postępowego” w okresie sześćdziesięciu lat, które z jednej strony przyniosły rozwój nauki i wiedzy fachowej, z drugiej - doświadczenia pierwszej wojny światowej, w rozdziale piątym (*Odbiór czytelnicy „Bartnika Postępowego”*) dokonano analizy opinii czytelników, współpracowników oraz ówczesnych recenzentów. Pochodziły one z wypowiedzi zamieszczanych na łamach czasopisma i innych, współczesnych mu periodyków oraz z badań ankietowych, które podejmowała sama Redakcja. Ustalenia dotyczące czytelników czasopisma wykazały, że dominowali wśród nich członkowie organizacji pszczelarskich, natomiast z punktu widzenia struktury zawodowej - przeważali nauczyciele, duchowieństwo oraz właściciele ziemscy. W grupie docelowej, oprócz osób zajmujących się hodowlą pszczół, jedwabników i rolnictwem, była również młodzież szkolna, czytelnicy ludowe oraz związkowe zaopatrywane w czasopismo przez samą Redakcję. Największe zainteresowanie odbiorców znalazł „Bartnik Postępowy” na obszarze Galicji Wschodniej, ale dzięki wymianie z redakcjami innych czasopism fachowych, pismo znane było na terenie Europy i poza nią. Działania promocyjne podejmowane przez Redakcję czasopisma polegały m.in. na reklamie, na łamach periodyku oraz zewnętrznej, w środkach masowego przekazu, podczas kursów, wystaw, konferencji, a także przekazywaniu egzemplarzy czasopisma nieodpłatnie. Ważnymi cechami w ocenie czasopisma przez czytelników były kompetencje redaktorów oraz współpracowników, ich wykształcenie, doświadczenie, dorobek piśmienniczy, inicjatywy podejmowane przez redakcję m.in. w postaci wydawnictw dodatkowych.

Rola „Bartnika Postępowego” w rozwoju i popularyzacji wiedzy fachowej ewoluowała. Oddziaływał on poprzez edukację i poradnictwo, miał wpływ na politykę ustawodawczą państwa, tworzenie placówek spółdzielczych oraz organizowanie wystaw branżowych, które pobudzały ruch gospodarczo-przemysłowy.

Przedstawiony w rozprawie materiał składa się na całościową ocenę „Bartnika Postępowego” jako czasopisma fachowego, należącego do najbardziej znaczących popularnonaukowych polskich periodyków pszczelarskich. Istotnym uzupełnieniem rozprawy jest bogaty aneks zawierający zestawienia tabelaryczne różnych

danych szczegółowych (spis towarzystw i organizacji rolniczych oraz pszczelarskich w trzech zaborach; polskojęzyczne czasopisma pszczelarskie z lat 1875-1939; periodyki uwzględnione w przeglądzie prasy krajowej i zagranicznej na łamach „Bartnika Postępowego”; czasopisma reklamowane przez „Bartnika Postępowego”; wydawnictwa Redakcji „Bartnika Postępowego”, jego instytucji sprawczych oraz dodatki kolportowane wraz z czasopismem).

30.06.2020 r.

Jerzek Koźmy